

JANINA PACH, KATARZYNA KOWALSKA, RENATA ŚLIWA
Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Polska ■ Pedagogical University of Cracow, Poland

Zarys problematyki ekonomii społecznej jako propozycji podejścia do wzmacniania dobrobytu gospodarczego

Social Economics as a Proposal for Fostering Economic Well-Being. An Outline of the Problem

Streszczenie: Ekonomia społeczna jako propozycja alternatywnego podejścia do zarządzania rzadkimi zasobami gospodarki powróciła jako reakcja na efekty neoliberalnego porządku gospodarczego. Kiedy zarówno państwo, jak i rynek okazały się niezdolne do stworzenia takich konstelacji organizacyjnych, które doprowadziłyby do optymalnego zaspokojenia potrzeb społecznych – potrzeb, które rodzą się zarówno z tradycyjnych uwarunkowań rozwoju społeczno-gospodarczego, jak i tych niesionych współczesnymi przemianami krajowymi, regionalnymi i globalnymi (np. starzenie się społeczeństw, zmiana stylu życia, zmiana modelu rodziny). Kiedy wzrost gospodarczy w efekcie podnoszenia wydajności i działań polityki ekonomicznej jest w dużej mierze obciążony zjawiskiem bez zatrudnieniowości, wskaźniki zatrudnienia wciąż pozostają wyzwaniem dla polityków gospodarczych, dostęp do pracy jest nierówny dla poszczególnych grup społecznych, coraz wyraźniej ukazuje się mnogość organicznych inicjatyw społecznych nastawionych na tworzenie warunków sprzyjających zaspokajaniu potrzeb niezaspokojonych ani przez państwo, ani przez rynek. Istota ekonomii społecznej ujawnia się w przypadku analizy możliwości zagospodarowania zasobów tkwiących w takich grupach społecznych, jak: byli więźniowie, kobiety, w tym samotnie wychowujące dzieci, niepełnosprawni, mniejszości narodowe, długo chorujący pracownicy i bezrobotni, w tym przede wszystkim chorzy psychicznie. Z jednej strony (od strony rynku), miejsca pracy dla takich osób często wymagają przystosowania do specjalnych potrzeb, a proces zawodowego wdrażania tych osób czy utrzymywanie ich stałego zatrudnienia pociąga za sobą znaczące nakłady, na które przedsiębiorstwo zarządzanie tradycyjnie na rynku przeważnie nie może sobie pozwolić. Z drugiej strony (od strony państwa), sprowadzanie pomocy dla narażonych na dyskryminowanie zawodowe grup społecznych w przeważającej mierze do pomocy pieniężnej czy uprzywilejowanego dostępu do opieki zdrowotnej jeszcze bardziej wyklucza te grupy z rynku pracy, życia społecznego, a całe społeczeństwo/budżet państwa istotnie obciąża finansowo.

Abstract: Social economy is an alternative way of resolving economic problems, a response to the effects of neoliberal economic order when neither market nor state were able to set up the conditions to satisfy the needs of people. The economic growth burdened by unemployment and unequal access to the labor market has revealed the magnitude of organic socio-economic initiatives. The nature of social economics is focused on the engagement of potential economics resources inherent to economically de-favoured

groups of society to enhance economic processes. Since such kind of workers represent for private sector an additional source of costs, and the national systems of social aid has appeared to be inert and ineffective, social economy outstretches very promising array of proposals to enrich economic results in the economy as a whole.

Słowa kluczowe: ekonomia społeczna; gospodarka społeczna; procesy gospodarowania zorientowane społecznie; przedsiębiorczość społeczna

Keywords: socio-driven economic processes; social economics; social economy; social entrepreneurship

Otrzymano: 20 października 2016

Received: 20 October 2016

Zaakceptowano: 25 lutego 2017

Accepted: 25 February 2017

Sugerowana cytacja/Suggested citation:

Pach, J., Kowalska, K., Śliwa, R. (2017). Zarys problematyki ekonomii społecznej jako propozycji podejścia do wzmacniania dobrobytu gospodarczego. *Przedsiębiorczość – Edukacja [Entrepreneurship – Education]*, 13, 340–351. DOI: 10.24917/20833296.13.25

Społeczna gospodarka rynkowa oparta na wolności działalności gospodarczej, własności prywatnej oraz solidarności, dialogu i współpracy partnerów społecznych stanowi podstawę ustroju gospodarczego Rzeczypospolitej Polskiej.

Art. 20 Konstytucji RP

Wstęp

Ekonomia społeczna w kategoriach propozycji alternatywnego podejścia do zarządzania rzadkimi zasobami gospodarki powróciła jako reakcja na efekty neoliberalnego porządku gospodarczego. Kiedy zarówno państwo, jak i rynek okazały się niesprawne i niezdolne do współdziałania, które doprowadziłyby do optymalnego zaspokojenia szeroko rozumianych potrzeb społecznych¹, wyłonił się szeroki obszar funkcjonowania społeczeństwa, który ukazuje coraz mocniejszy potencjał do rozwiązywania problemów ekonomicznych. Państwo i rynek podlegają długofalowej i gradualistycznej przemianie, w którą przenika również działalność podmiotów sektora organizacji pozarządowych. Ujawnia się w ten sposób przestrzeń do formowania się podmiotów ekonomii społecznej jako jednego z motorów instytucjonalnej transformacji państwa i rynku. Ekonomia społeczna pozostaje nadal w fazie poszukiwania swojej szeroko rozumianej organizacyjno-instytucjonalnej struktury w procesie stymulowanym oddolnie problemami osób wykluczonych, defaworyzowanych, marginalizowanych, stygmatyzowanych. Ekonomia

¹ Dotyczy to zarówno tradycyjnych potrzeb społecznych, związanych z ubóstwem, dysproporcjami dochodowymi, bezrobociem, zanieczyszczeniem środowiska naturalnego, jak i tych niesionych współczesnymi przemianami krajowymi, regionalnymi i globalnymi, np. starzeniem się społeczeństw, zmianą stylu życia, zmianą modelu rodziny itp.

społeczna wyrasta na podłożu kształtowanym przez procesy napędzane innowacyjnymi pomysłami, rozwiązaniami, formującymi jej zakres i potencjał. Nakierowana jest na neutralizowanie problemów generowanych przez państwo i rynek, eliminację ich niesprawności i wyrównywanie negatywnych skutków decyzji podmiotów rynkowych i państwowych.

Kiedy wzrost gospodarczy w efekcie podnoszenia wydajności i działań polityki ekonomicznej jest w dużej mierze obciążony zjawiskiem bez zatrudnieniowości, wskaźniki zatrudnienia wciąż pozostają wyzwaniem dla polityków gospodarczych, dostęp do pracy jest nierówny dla poszczególnych grup społecznych, coraz wyraźniej ukazuje się mnogość organicznych inicjatyw społecznych nastawionych na tworzenie warunków sprzyjających zaspokajaniu potrzeb niezaspokojonych ani przez rynek, ani przez państwo.

Istota ekonomii społecznej ujawnia się również w przypadku analizy możliwości zagospodarowania zasobów tkwiących w takich grupach społecznych, jak: bezrobotni, byli więźniowie, kobiety, w tym samotnie wychowujące dzieci, niepełnosprawni, mniejszości narodowe. Z jednej strony (od strony rynku), miejsca pracy dla takich osób wymagają wielokrotnie przystosowania do specjalnych potrzeb, a proces zawodowego wdrażania tych osób czy utrzymywanie ich stałego zatrudnienia pociąga za sobą znaczące nakłady, na które przedsiębiorstwo zarządzane tradycyjnie na rynku przeważnie nie może sobie pozwolić. Z drugiej strony (od strony państwa), pomoc dla narażonych na dyskryminowanie zawodowe grup społecznych sprowadzana w przeważającej mierze do pomocy pieniężnej czy uprzywilejowanego dostępu do opieki zdrowotnej jeszcze bardziej wyklucza te grupy z rynku pracy i życia społecznego, a budżet państwa istotnie obciąża finansowo.

Ekonomia społeczna jest jednym z obszarów poszukiwań innowacyjnych rozwiązań problemu wykluczenia społecznego grup defaworyzowanych. Natomiast w przedsiębiorstwach społecznych rozumianych jako organizacje pozarządowe, firmy społeczne (sektor biznesu), spółdzielnie (pracy, socjalne) upatruje się dalszego rozwoju potencjału ekonomii społecznej. Działania z zakresu ekonomii społecznej aktywowane przez przedsiębiorców społecznych: lokalnych aktywistów, społeczników i biznesmenów, nakierowane są na dążenie do powiększania „wartości społecznej” (wzrostu dobrostanu) danej społeczności (Peredo, McLean, 2014).

Celem opracowania jest zarysowanie istoty ekonomii społecznej z punktu widzenia jej użyteczności dla powiększania dobrobytu społecznego oraz próba odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

- Jakiek są podwaliny i zasady ekonomii społecznej?
- Jakiek funkcje pełni ekonomia społeczna we współczesnej gospodarce?
- Na czym polega działalność przedsiębiorstwa społecznego, przedsiębiorcy społecznego?
- Jakiek są istota i założenia Krajowego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej?

Podwaliny pojęciowe w ramach podejścia ekonomii społecznej

Ekonomia to nauka o racjonalnych wyborach produkcyjnych, starająca się znaleźć odpowiedzi na takie pytania, jak:

1. Co i ile produkować w warunkach ograniczonych (rzadkich zasobów), z jakimi mamy do czynienia? Wszystkie bowiem czynniki produkcji, zasoby ziemi, pracy, kapitału (finansowego i rzeczowego), technologii, informacji są ograniczone, tzn. nie

są dobrami wolnymi, mają swoją cenę². Im bardziej są ograniczone, tym ich cena jest wyższa. Wszystkiego zatem nie można wytwarzać, należy dokonać wyboru, ale czy rynek (popyt) jest właściwym regulatorem, sprawnym mechanizmem w tym względzie. W związku z tym uzyskanie odpowiedzi na to pytanie jest trudne i każdy z kierunków ekonomii inaczej podchodzi do kwestii związanych z wyborami produkcyjnymi, ich konsekwencjami i uwarunkowaniami, miarami racjonalności i efektywności, kosztami alternatywnymi dokonywanych wyborów itp. Każdy wybór produkcyjny wiąże się bowiem z odrzuceniem innej bliskiej możliwości produkcyjnej i należy go analizować w kontekście kosztów alternatywnych, odrzucenia wartości, którą można byłoby zrealizować.

2. W jaki sposób produkować, tzn. przez kogo, z jakich zasobów i za pomocą jakich metod technicznych dobra mają być wytwarzane? Może to dotyczyć wykorzystania energii atomowej bądź energii ze źródeł odnawialnych lub produkcji masowej bądź rękodzieła (odpowiednich ich proporcji). Chodzi o to, by efekty były jak największe, a koszty wytwarzania (szeroko rozumiane) jak najmniejsze. W tym względzie ekonomiści odwołują się do zasady maksymalnego efektu z danych zasobów lub zasady minimalnych nakładów na otrzymanie określonego efektu, jak również szeregu kryteriów gospodarczych i społecznych.
3. Dla kogo mają być wytwarzane dobra, kto będzie je konsumował, w jaki sposób będzie dzielony dochód narodowy w społeczeństwie, czy wpłynie on na zmianę popytu, wielkość i strukturę konsumpcji, dysproporcje dochodowe, zakres ubóstwa itp. Odpowiedzi na te pytania w dużej mierze dostarcza teoria wzrostu i rozwoju gospodarczego, analiza rynku oraz teoria zachowań konsumenta i producenta.

Szeroka grupa ekonomistów uważa rynek za niepodważalny mechanizm alokacji zasobów produkcji, wskazując na jego wielkie zalety. Inni z kolei pokazują niesprawność i bezwzględność (zawodność) rynku i alokacji rynkowej w postaci: braku doskonałej konkurencji, a co za tym idzie występowania monopoli kształtujących ceny oraz efektów zewnętrznych (*externalities*) związanych ze skażeniem powietrza i wody, górnictwem odkrywkowym, szkodliwymi lekami, substancjami radioaktywnymi, niebezpiecznymi odpadami, jak również koniecznością istnienia dóbr publicznych, takich jak obronność kraju, porządek publiczny itp. (więcej: Samuelson, Nordhaus, 1995). W związku z tym podkreślają rolę państwa, niwelującą niesprawność rynku, a dotyczącą działań na rzecz: zwiększenia efektywności, m.in. przez eliminację monopoli, zapewnienie równości i sprawiedliwości dzięki odpowiedniej redystrybucji, eliminację efektów zewnętrznych oraz działań stabilizacyjnych i antycyklicznych państwa, zmniejszających bezrobocie i inflację.

W świetle powyższych rozważań należy podkreślić, iż ekonomia to nauka społeczna badająca, w jaki sposób społeczeństwo podejmuje decyzje o tym co, jak i dla kogo wytwarzać, a zatem tłumacząca obszar ludzkich zachowań obejmujący produkcję, wymianę i konsumpcję dóbr. Wyjaśnia istotę, proces i mechanizm alokacji ograniczonych zasobów produkcyjnych między różne konkurencyjne zastosowania oraz konsekwencje dokonanych wyborów. Konsekwencje te mogą mieć charakter ekonomiczno-społeczny,

² Zasób rzadki (ograniczony) to taki, na który popyt przy jego cenie równej zero przewyższa podaż, inaczej każdy zasób, za który trzeba płacić, jest więc zasobem rzadkim. W procesie produkcji wykorzystuje się niewiele dóbr wolnych (takich, które nie mają swojej ceny), a należą do nich: energia słoneczna, siła wiatru itp. Ich wykorzystanie wiąże się jednak z kosztami urządzeń niezbędnych do ich pozyskania.

ekologiczny, kulturowy. Są one determinowane działaniem rynku i państwa oraz instytucji społecznych, uzupełniających i korygujących obydwa mechanizmy alokacji.

Ekonomia społeczna, gospodarka społeczna, przedsiębiorczość społeczna stanowią konstrukcje pojęciowe do określania jednego ze sposobów prowadzenia działalności gospodarczej łączącej w sobie cele ekonomiczne i społeczne.

Ekonomia społeczna nie jest ani nowym podejściem do ekonomii, ani jej odrębną gałęzią. Jest określoną konstrukcją działalności gospodarczej „ulokowanej w trójkącie: gospodarka rynkowa/społeczeństwo obywatelskie/państwo demokratyczne. Ma ona «sprzyjać godzeniu odmiennych racjonalności przypisywanych rynkowi (r. alokacyjna), państwu (r. dystrybucyjna), społeczeństwu (r. solidarności)»” (Kwaśnicki, 2005). Ekonomia społeczna jest swego rodzaju platformą do rozwiązywania problemów związanych z wyborami gospodarczymi: co i ile, w jaki sposób, dla kogo produkować? Podmioty ekonomii społecznej muszą generować nadwyżkę ekonomiczną do realizacji swoich celów.

Ekonomia społeczna bazuje na tym, że zarówno cele działania jej podmiotów, jak i mechanizmy kontroli tej działalności są społeczne – nastawione na zaspokojenie potrzeb zmarginalizowanej przez rynek i pozostawionej przez państwo grupy społecznej.

Gospodarkę społeczną od gospodarki prywatnej odróżnia głównie nastawienie na wykorzystanie zysku (przeciwdziałanie wykluczeniu), a od gospodarki publicznej – sposób kontroli działalności (kontrola prowadzona przez organizacje obywatelskie, przynoszące korzyści określonej grupie defaworyzowanych członków społeczeństwa – beneficjentów) (Hausner, 2008).

Ekonomia społeczna nie funkcjonuje pod wspólnym, ogólnym wzorcem. Każdorazowo formuje się ona pod wpływem lokalnych czynników (*lokalna samowiedza*) kształtowanych przez globalne idee (ekologię, wyzysk korporacji) z jednej strony oraz współczesnych patogenicznych czynników masowego wykluczania społecznego (prekariat, osamotnienie ludzi starych, przestępczość dziecienna, dewastacja ekologiczna) z drugiej strony (Mazur, Pacut, 2008).

Działalność podmiotów ekonomii społecznej charakteryzują pewne wspólne zasady (za: Defourny, Develtere, 2008; Hausner, 2008):

- prymat świadczenia usług dla wspólnoty nad zyskiem,
 - autonomiczne zarządzanie,
 - demokratyzacja procesu decyzyjnego,
 - przewaga ludzi i pracy przy podziale dochodu nad kapitałem,
 - lokalne zakorzenienie i działania na rzecz wspólnoty lokalnej.
- Cechy te determinują następujące relacje społeczne (Hausner, 2008: 21):
- „cel społeczny: relacje między organizacją ekonomii społecznej a beneficjentami jej działania: nie dla zysku, a dla społecznej użyteczności,
 - autonomiczne zarządzanie: relacje między interesariuszami: żaden nie może narzucić zmiany statutowego celu organizacji ekonomii społecznej,
 - demokratyczne decydowanie: relacje między członkami organizacji ekonomii społecznej: faktycznie każdy członek może mieć wpływ na jej funkcjonowanie,
 - praca nad kapitałem: relacje między interesariuszami i członkami organizacji ekonomii społecznej: wypracowana nadwyżka ekonomiczna nie jest dystrybuowana, lecz służy realizacji celu społecznego,
 - lokalne zakorzenienie: relacja między organizacją ekonomii społecznej a wspólnotą lokalną: działanie w ramach wspólnoty i dla niej”.

Funkcje pełnione przez ekonomię społeczną

Kluczową funkcją ekonomii społecznej jest przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu, w tym zwłaszcza grup zagrożonych: długotrwale bezrobotnych, bezdomnych, uzależnionych, izolowanych. Podmioty funkcjonujące w ramach ekonomii społecznej mają się przyczyniać do podniesienia spójności społecznej w obszarach, w których nie radzi sobie ani rynek, ani administracja publiczna.

Ekonomia społeczna ma tworzyć materialną bazę dla działania organizacji obywatelskich, promować alternatywne formy kredytowania, wzmacniać kapitał społeczny, służyć regeneracji lokalnej przestrzeni publicznej, sprzyjać urzeczywistnieniu idei obywatelskości, ułatwiać reformowanie sektora usług publicznych. Ponadto, ekonomia społeczna ma dawać gospodarce odpowiedni zastrzyk energii, tworząc w niej nowe obszary rozwoju, nowe konstelacje działalności i sposobów rozwiązywania problemów społeczeństwa, przeciwdziałając pogłębiającym się nierównościami społecznym, wykluczeniu. Ekonomia społeczna ma tworzyć platformę łączenia się sił reprezentantów różnych sektorów gospodarki i członków poszczególnych społeczności w celu kumulowania ich potencjału w działalności skierowanej na wypracowywanie dobra wspólnego, w tym na działania wspierające *systemowe innowacje społeczne* (włączenie do rozwiązań systemowych mechanizmów wsparcia dla współwystępujących, zróżnicowanych problemów społecznych nierozwiązywalnych w oderwaniu od złożonego i dynamicznego otoczenia).

Realizacja tych funkcji jest wzmacniana przez oparcie się na zaangażowaniu w procesie współdziałania sektora publicznego, prywatnego, pozarządowego, jak również całych grup obywateli. Ich rola zostaje też intensyfikowana takim podejściem do łączenia posiadanych zasobów w kierunku rozwiązywania problemów ekonomicznych, które byłoby zorientowane wspólnotowo.

Funkcje ekonomii społecznej łączone są z rolą społecznego przedsiębiorcy, który (Leadbeater, 1997: 25):

- **„w krótkim okresie** tworzy dodatkowe miejsca pracy, przyczyniając się do generowania dodatkowej wartości, jak i obniżania wydatków publicznych,
- **w średnim okresie** wprowadza rozwiązania umożliwiające reformowanie tradycyjnego państwa opiekuńczego,
- **w długim okresie** kreuje i wykorzystuje kapitał społeczny”.

Ekonomia społeczna rozwija się spontanicznie, z czasem rodzi się potrzeba tworzenia ram prawnych i poddania tej działalności pewnej regulacji, w czym upatruje się jej społeczno-instytucjonalnego zakorzenienia.

Ekonomia społeczna postuluje ustrój scalający wydajność gospodarczą ze sprawiedliwością dla ludzi. Efektywność ekonomiczna rozumiana jest jako obniżanie kosztów produkcji, wzrost produkcji, wzrost jakości. Efektywność społeczna postrzegana jest jako likwidacja bezrobocia, nędzy.

Przedsiębiorstwo społeczne jako serce ekonomii społecznej

Motorem rozwoju ekonomii społecznej jest przedsiębiorstwo społeczne, określane jako działalność o głównie społecznym nastawieniu, której zyski w założeniu są reinwestowane w jej cele lub we wspólnotę, a nie wykorzystywane do maksymalizacji zysku

lub zwiększenia dochodu udziałowców czy też właścicieli (definicja europejskiej sieci badawczej EMES, European Research Network).

EMES wskazuje kryteria społeczne i kryteria ekonomiczne, którymi powinny się charakteryzować inicjatywy wpisujące się w ekonomię społeczną.

Kryteria ekonomiczne:

- prowadzenie działalności w sposób względnie ciągły, regularny, w oparciu o instrumenty ekonomiczne;
- niezależność, suwerenność instytucji w stosunku do instytucji publicznych;
- ponoszenie ryzyka ekonomicznego;
- istnienie (choćby nielicznego) płatnego personelu.

Kryteria społeczne:

- wyraźna orientacja na społecznie użyteczny cel przedsięwzięcia;
- oddolny, obywatelski charakter inicjatywy;
- specyficzny, możliwie demokratyczny system zarządzania;
- możliwie wspólnotowy charakter działania;
- ograniczona dystrybucja zysków (Defourny, 2005).

Prezentowany zestaw kryteriów jest definicją idealnego przedsiębiorstwa społecznego. W rzeczywistości oznacza to, że od przedsięwzięć zaliczanych do tego sektora nie wymaga się spełnienia wszystkich kryteriów, lecz większości z nich.

Przedsiębiorstwo społeczne jest formą aktywności społeczno-gospodarczej, istniejącej w postaci bądź organizacji pozarządowej, bądź spółdzielni socjalnej czy spółki handlowej, która nie jest nastawiona na zysk. Do podmiotów ekonomii społecznej zalicza się:

- a. organizacje pozarządowe oraz podmioty wymienione w art. 3 ust. 3 *Ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o pożytku publicznym i wolontariacie* (Dz.U. z dnia 29 maja 2003 r. z późn. zm.), wśród których najczęściej wymienia się:
 - stowarzyszenia,
 - fundacje,
 - spółdzielnie socjalne.
- b. Centra Integracji Społecznej (CIS),
- c. Kluby Integracji Społecznej (KIS),
- d. Zakłady Aktywności Zawodowej (ZAZ),
- e. Warsztaty Terapii Zajęciowej (WTZ),
- f. spółdzielnie pracy, spółdzielnie inwalidów i niewidomych.

Ponadto, interesariusze/użytkownicy przedsiębiorstwa społecznego stanowią szeroką grupę osób. Są wśród nich najczęściej wymieniani:

- pracownicy,
- członkowie,
- odbiorcy/beneficjenci,
- klienci,
- inwestorzy, grantodawcy, sponsorzy,
- fundatorzy,
- podatnicy,
- samorząd lokalny,
- wolontariusze,
- lokalna społeczność.

Zalety przedsiębiorstwa społecznego sprowadzają się szczególnie do wzbudzania poczucia własności, która jest wspólna, tworzenia bliższych więzi interesariuszy z przedsiębiorstwem, bezpośredniego kontaktu z odbiorcami dóbr. Na tej podstawie tworzone są mechanizmy silniejszego zaangażowania pracowników i innych interesariuszy w działalność organizacji.

Wady przedsiębiorstwa społecznego uwypuklane są w takich cechach przedsiębiorstwa społecznego, jak stosunkowo powolny proces podejmowania decyzji (konieczność szerszych konsultacji, mniejsza niezależność decyzyjna zarządu), ścieranie się interesów (interes członków organizacja a interes całej organizacji może się znaleźć w konflikcie), podejmowanie decyzji przez szerokie grono akcjonariuszy/spółdzielców organizacji (walne zgromadzenie), za które odpowiedzialność ponosi zarząd organizacji.

Wybrane inicjatywy podejmowane w ramach formowania (się) gospodarki społecznej

Grupa ekspertów do spraw przedsiębiorczości społecznej przy Komisji Europejskiej od 2011 r. wskazuje na najbardziej strategiczne obszary rozwoju ekonomii społecznej w państwach członkowskich Unii Europejskiej. Wymienia się wśród nich konieczność poprawy dostępu do zdyskretyzowanych form finansowania dla przedsiębiorstw społecznych (praca nad systemem Europejskich Funduszy Przedsiębiorczości Społecznej), wzmoczenie doradzania Komisji Europejskiej w zakresie możliwości wykorzystania środków z Programu na rzecz Zatrudnienia i Innowacji Społecznych³ z 2013 r. (połączone inicjatywy PROGRESS, EURES, Progress Microfinance), dokonanie wskazań na sposoby włączenia się przez przedsiębiorstwa społeczne do procesu stymulowania prywatnych inwestycji czy poprawy sytuacji na rynku pracy (Inicjatywa na rzecz Przedsiębiorczości Społecznej [Social Business Initiative, SBI]). Znacząca stymulacja roli usług społecznych upatrywana jest w programach europejskich takich jak POWER i programach regionalnych⁴.

Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej (KPRES) wypracowany przez Grupę ds. Strategicznych działającą w ramach Zespołu ds. Rozwiązań Systemowych w Zakresie Ekonomii Społecznej, pod przewodnictwem Ministra Pracy i Polityki Społecznej określa najważniejsze obszary stymulacji rozwoju ekonomii społecznej, a w jej ramach przedsiębiorstw społecznych w Polsce. Przeprowadzona ocena stała się podłożem do wypracowania celów, zadań i spodziewanych efektów działań. Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej, przyjęty uchwałą nr 164 Rady Ministrów w dniu 12 sierpnia 2014 r. (Monitor Polski 2014, poz. 811 tom 1), stanowi szeroko zarysowany udział państwa i pozostałych interesariuszy w budowaniu ważnego społeczno-gospodarczego znaczenia aktywności z zakresu ekonomii społecznej (Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej, 2014).

„Pakt publiczno-społeczny na rzecz zwiększenia udziału obywateli i wspólnot samorządowych w rozwoju ekonomii społecznej wspierającej działania na rzecz spójności

³ Celem programu ma być zbudowanie podstaw zrównoważonego zatrudnienia, zagwarantowanie odpowiedniej opieki społecznej, przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu i biedzie oraz poprawa warunków pracy.

⁴ Więcej: <http://ec.europa.eu/growth/sectors/social-economy/enterprises/> (data dostępu: 14 października 2016).

społecznej 2020” nie jest alternatywnym rozwiązaniem w stosunku do Krajowego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej. Stanowi on „ideową ramę”, w której mieszczą się propozycje zarówno KPRES, jak i inne związane z przedsiębiorczością społeczną i aktywnością obywatelską. Projekt paktu jest efektem prac Stałej Komisji Ekonomii Społecznej, a w jego ramach ma zostać podjęte zobowiązanie strony rządowej i strony społecznej co do sprzyjania rozwijaniu się ekonomii społecznej w Polsce i wychodzenia naprzeciw rozwiązaniom służącym zaspokajaniu potrzeb społecznych⁵.

Powołany w lutym 2015 r. Małopolski Komitet Rozwoju Ekonomii Społecznej (MKRES) w miejsce Małopolskiego Paktu na rzecz Ekonomii Społecznej ma tworzyć przestrzeń konsultacyjno-doradczą i dobrą współpracę z województwem małopolskim w zakresie działań intensyfikujących wzrastanie idei i praktyk ekonomii społecznej.

Gastronomia, opieka nad dziećmi (żłobki, przedszkola), usługi opiekuńcze, turystyka, przemysły kreatywne, spółdzielnie dla niepełnosprawnych, spółdzielnie współzakładane przez osoby prawne obejmują obszary, na których ekonomia społeczna wyrasta. Większą aktywność w Polsce można wyraźnie zaobserwować w takich obszarach działalności ekonomii społecznej, jak: opieka nad osobami starszymi i niepełnosprawnymi, spółdzielnie socjalne osób prawnych, spółdzielnie działające w przemysłach kreatywnych.

Ludzie coraz bardziej chcą mieć wpływ na organizacje, w których realizują się zawody.

Aktywność w zakresie ekonomii społecznej przejawia się:

- integracją społeczną i działalnością na rynku pracy (integracja grup defaworyzowanych: osób z autyzmem, wychodzących na wolność z więzienia, jak i osadzonych itp.);
- dostarczaniem dóbr publicznych w postaci usług społecznych (edukacyjnych: sklep-stowarzyszenie na utrzymanie szkoły niepublicznej; socjalnych: domy wspólnoty-stowarzyszenia dla bezdomnych – stopniowe przekazywanie im prowadzenia domu; opiekuńcze: prowadzenie instytucji opiekuńczej-stowarzyszenia, negocjacje stawek pielęgniarских, opieki medycznej, prowadzenie apteki; służby zdrowia: spółdzielnie socjalne prowadzą szkolenia sanitariuszek do pracy w szpitalach), w postaci usług technicznych (utrzymywanie zieleni miejskiej, prace porządkowe związane z mieniem publicznym – spółdzielnia socjalna zatrudnia osoby zalegające z płaceniem czynszu, zbieranie odpadów, ich segregacja i utylizacja przez chorych psychicznie i niepełnosprawnych);
- świadczeniem usług o charakterze wzajemnym: działania komercyjne o charakterze wzajemnościowym (ubezpieczenia wzajemne, usługi zdrowotno-opiekuńcze, usługi telefoniczne); alternatywne mechanizmy wymiany (banki czasu – wzajemne dzielenie się kompetencjami, systemy barterowe);
- dostarczaniem usług na otwartym rynku (działalność gospodarcza, w której zatrudnione są osoby np. po kryzysach psychicznych; działalność, z której zysk przeznaczony jest na rehabilitację osób niepełnosprawnych);
- dostarczaniem dóbr publicznych i rozwojem wspólnot lokalnych (np. zagospodarowanie nieużytków na potrzeby atrakcji turystycznych – Park Jurajski w Bałtowie, EnergoLandia);

⁵ <http://www.pozytek.gov.pl/files/EKONOMIA%20SPOLECZNA/Pakt%20publiczno-spoleczny%20na%20rzecz%20es.pdf> (data dostępu: 10 października 2016).

- działalnością handlową i produkcyjną (ośrodek dla osób uzależnionych, chorych na HIV, AIDS, gdzie prowadzony jest sad ze starymi odmianami polskich drzew owocowych, hodowla królików i kur).

Zakończenie

Ekonomia społeczna eksponuje starania na rzecz wypracowania nadwyżki ekonomicznej ze względu na wartości takie, jak: korzyści dla społeczeństwa, dla środowiska czy innych wartości, których ochrona jest zagrożona w warunkach dążenia do szybkiego zysku prywatnego.

Wartościami fundamentalnymi ekonomii społecznej są godność pracownika i szacunek do jego roli społecznej. Odbudowa tych wartości w ramach rozwoju ekonomii społecznej pozwala przywracać lub zwiększać szanse przywrócenia wielu pracownikom społeczeństwu, zabezpieczyć dla nich doświadczanie poczucia wartości, które im się prawnie i konstytucyjnie należą.

Gdyby przyjąć, że wykluczenie zaczyna się od wykluczenia ekonomicznego, a równoważenie rozwoju od dbałości o etyczny produkt, wówczas generowane w ramach ekonomii społecznej wartości stanowią wzmocnienie efektywności wykorzystania czynników wytwórczych w przedsiębiorstwach i endogenicznie intensyfikują rozwój lokalny, krajowy a następnie regionalny czy światowy.

Ekonomia społeczna sprowadza się do „osiągania celów społecznych metodami gospodarczymi”. Metodami, w ramach których pracownicy mają wpływ na swoje miejsce pracy, współkształtują swoje relacje zawodowe, tworzą wspólnotowość w zarządzaniu firmy, doświadczają otwartości na finanse firmy, budowane relacje w miejscu pracy osadzane są silnie na uczciwości w prowadzeniu biznesu oraz na odpowiedzialności.

Podkreśla się w dyskusjach na temat ekonomii społecznej opłacalność inwestowania w wartości ekonomii społecznej. Ta opłacalność budowana jest na poważnych relacjach z pracownikami, którzy w różnoraki sposób motywowani są do pracy, tak jakby pracowali dla siebie czy w rodzinie; tak, żeby czuli sens wykonywanej pracy. Klienci bowiem coraz częściej szukają w kupowanych towarach, a szczególnie usługach, cech etyki (kupują w danej firmie, bo ta postępuje etycznie).

Jako filary przedsiębiorstw społecznych wymienia się etykę, edukację, współpracę i radość z wykonywanej pracy. Jednocześnie przedsiębiorcy podkreślają, że wartości te są komunikowalne oraz że ich występowanie w misji, celach czy strategiach działania danej organizacji jest korzystne, w tym niejednokrotnie biznesowo. Ważną rolę w zarządzaniu odgrywa kultywowanie wartości autentyzmu, który opiera się na prawdzie, wierze i wspólnotcie. Dbalność o stabilne i trwałe miejsca pracy, które oferują w sobie nie tylko wartości ekonomiczne związane z zarobkowaniem, lecz także poczucie godności, współodpowiedzialności za rozwój firmy wewnętrznie, wzmacnia szanse przetrwania na rynku i zaspokajania potrzeb wobec swoich interesariuszy.

Aktywność w ramach sfery ekonomii nasyconej wartościami społecznymi formuje również rodzaj przedmurza do otwartego rynku pracy dla wielu (współ-)pracowników.

Poszukiwanie polskiego modelu ekonomii społecznej wciąż trwa.

Literatura

References

- Defourny, J., Develtere, P. (2008). *Ekonomia społeczna: ogólnościowy trzeci sektor*, w: *Antologia kluczowych tekstów. Przedsiębiorstwo społeczne, publikacja FISE*, Warszawa.
- Defourny, J. (2005). *Przedsiębiorstwo społeczne w poszerzonej Europie: koncepcja i rzeczywistość*. W: *Ekonomia społeczna*. Warszawa: Związek Lustracyjny Spółdzielni Pracy, Ministerstwo Polityki Społecznej, 52–54.
- Hausner, J. (2008) *Ekonomia społeczna. Konceptualizacja*. W: S. Mazur, A. Pacut (red.), *Ekonomia społeczna a publiczne służby zatrudnienia w Polsce – zasady, perspektywy i kierunki współpracy*. Warszawa: FISE.
- <http://ec.europa.eu/growth/sectors/social-economy/enterprises/> (data dostępu: 14 października 2016).
- <http://www.pozYTEK.gov.pl/files/EKONOMIA%20SPOLECZNA/Pakt%20publiczno-spoleczny%20na%20rzecz%20es.pdf> (data dostępu: 10 października 2016).
- Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej*. (2014). Warszawa: Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Biblioteka Pożytku Publicznego.
- Kwaśnicki, W. (2005). *Gospodarka społeczna z perspektywy ekonomii liberalnej*. *Trzeci Sektor*, 2, 12.
- Leadbeater, Ch. (1997). *The Rise of the Social Entrepreneur*. London: Demos.
- Mazur, S., Pacut, A. (red.) (2008). *Ekonomia społeczna a publiczne służby zatrudnienia w Polsce – zasady, perspektywy i kierunki współpracy. Poradnik*. Warszawa: FISE.
- Peredo, A.M., McLean, M. (2014). *Przedsiębiorczość społeczna: krytyczny przegląd koncepcji*. *Ekonomia Społeczna*, 1(9).
- Samuelson, P.A., Nordhaus, W.D. (1995). *Ekonomia*, t. 1. Warszawa: PWN, 88–96.

Janina Pach, prof. UP, dr hab. Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, kierownik Katedry Ekonomii i Polityki Gospodarczej w Instytucie Politologii. Obszary zainteresowań: ekonomia, międzynarodowe stosunki gospodarcze, międzynarodowe przepływy kapitału, finanse publiczne, finanse lokalne i gospodarka finansowa samorządu terytorialnego, system podatkowy.

Janina Pach, associate professor of the Pedagogical University of Cracow, head of the department of Economics and Economic Policy at the Institute of Political Science. Areas of interest: theory of economics, international economics, international capital flows, public finance and financial economy of local government, tax system.

Katarzyna Kowalska, dr nauk ekonomicznych w dyscyplinie ekonomia, adiunkt w Katedrze Ekonomii i Polityki Gospodarczej Instytutu Politologii Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Obszary zainteresowań: konkurencyjność przedsiębiorstw, integracja pionowa i pozioma przedsiębiorstw, zrównoważony łańcuch dostaw, zarządzanie ryzykiem reputacyjnym przedsiębiorstw, CSR.

Katarzyna Kowalska, Doctor of Economics, associate professor at the Institute of Political Science of the Pedagogical University of Cracow. Areas of interest: competitiveness of enterprises, vertical and horizontal integration of enterprises, sustainable delivery chain, reputation risk management, CSR.

Renata Śliwa, dr nauk ekonomicznych, adiunkt w Instytucie Politologii Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Obszary zainteresowań: regulacja procesów gospodarczych, specyfika regulacji sektorów infrastrukturalnych, systemowe uwarunkowania podejmowania decyzji, ordoliberalne podstawy systemu gospodarczego, stymulanty i destymulanty przemian strukturalnych, ekonomika sektora administracji publicznej.

Renata Śliwa, Doctor of Economics, associate professor at the Institute of Political Science of the Pedagogical University of Cracow. Areas of interest: economic regulation; regulation of infrastructural sectors; systemic basis of decision making; ordoliberal approach to economic system; boosters and inhibitors of economic changes; economics of public administration.

Adres/Address:

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie
Instytut Politologii
ul. Podchorążych 2
30-084 Kraków, Polska
e-mail: janina.pach@poczta.onet.pl
e-mail: k.kowalska04@wp.pl
e-mail: renatasliwa@gmail.com